

Η άλλη Ελλάδα, 1950-1965

Εισαγωγή του Α.Μ.

Ο εμφύλιος πόλεμος τελειώνει το 1949. Τυπικά. Γιατί και μόνον η απλή εξιστόρηση της δεκαετίας που ακολούθησε είναι ικανή να πείσει τον πλέον προκατειλημμένο, ή τον πλέον δύσπιστο, ότι ο πόλεμος που τέλειωσε στα βουνά της Πίνδου συνεχίστηκε για μερικές δεκαετίες ακόμα με ίση σφοδρότητα και μανία στην ύπαιθρο και στις πόλεις της Ελλάδας. Ο αδυσώπητος αυτός πόλεμος, ανάμεσα στα δεξιά και στα αριστερά χαρακώματα, υπήρξε εξαιρετικά άνισος. Στο πλευρό της νικήτριας δύναμης του Εμφυλίου υπήρχε αδιάλειπτη και σταθερά αυξητική η πλήρης υποστήριξη / υποκίνηση του αμερικανικού παράγοντα και του ΝΑΤΟ.

Αυτή η στήριξη απλώθηκε υπόγεια και σκοτεινά, αλλά και φανερά –και ορισμένως προκλητικά–, με λιγότερο ή περισσότερο πανούργες στη σύλληψή τους μεθοδεύσεις και ανατρεπτικά σχέδια, σε όλο το εύρος του τότε οικονομικού, κοινωνικού και πολιτισμικού ιστού της Ελλάδας. Κι αυτό επί μιας χώρας θρυμματισμένης ψυχικά και υλικά, στο κατώτατο επίπεδο του δημοκρατικού / ευρωπαϊκού πολιτισμού για την ευρεία μάζα των πολιτών, στο κατώτατο επίπεδο των παροχών του ευρωπαϊκού κράτους πρόνοιας, στο κατώτατο επίπεδο ψυχικής αντοχής ύστερα από τα δεινά μιας μαζικής μετανάστευσης, όπως εκείνης του '22, δύο παγκοσμίων –και δύο βαλκανικών– πολέμων, μιας σκληρής Κατοχής και ενός αγριότατου Εμφυλίου.

Πολλοί σήμερα, αρκετοί νέοι που δεν γνωρίζουν καθώς και αρκετοί ωριμότεροι σε ηλικία που δεν επιθυμούν οι νέοι να γνωρίζουν, επιμένουν να διαβάζουν εκείνη τη σχετικά κοντινή μας περίοδο μέσα από ένα ψευδορομαντικό φαντασιακό, για παράδειγμα εκείνο που αποτυπώνουν οι ταινίες της «αθώας» περιόδου του ελληνικού κινηματογράφου. Ωστόσο η Ελλάδα της Βουγιουκλάκη, του Κωνσταντάρρα και του Γκιωνάκη υπήρξε μια άκρως φοβισμένη και –ως εκ τούτου, στην πορεία του χρόνου– φοβική χώρα που συνήθισε να κρύβει τον καημό της και να αναζητά απελπισμένα την «εθνική ενότητα» κάτω από το γέλιο και το εύκολο αστείο που παρείχε αφειδώς η κινηματογραφική βιομηχανία καθώς και οι δημοφιλείς επιθεωρήσεις της εποχής. Όμως τίποτε πέρα από αυτή την ευκαιριακή διασκέδαση –που σημαίνει: το σκόρπισμα– των συλλογικών καημών δεν επέτρεπε σ' αυτή τη χώρα, στους πολίτες

της, να αναπνέουν όπως οι σύγχρονοί της ευρωπαϊκοί λαοί.

Η ιστορία της μετεμφυλιακής Ελλάδας, μέχρι και τον Απρίλιο του '67, είναι μια μικρογραφία της μεταπολεμικής ψυχροπολεμικής συνθήκης. Μικρογραφία μόνον ως προς τα αντίπαλα μεγέθη· διότι στο επίπεδο της καθημερινότητας η Ελλάδα βιώνει μια τερατώδη σχιζοφρένεια, την οποία προκαλεί στα αντίπαλα στρατόπεδα η ίδια η αντιπαλότητά τους, που με τη σειρά της ενσωματώνει όλη τη μιζέρια και τη φτώχεια, κάθε Ανάγκη και Επιθυμία που άφησε σε εκκρεμότητα ο Πόλεμος. Η μεταπολεμική Ελλάδα δεν κατόρθωσε να οικοδομήσει την ειρήνη με τον τρόπο των άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Η Ελλάδα περιήλθε ταχύτατα μετά την απελευθέρωση σε ένα παρατεταμένο καθεστώς εμφύλιου, τυφλού φόβου τον οποίο τεχνηέντως –αφού προσεκτικά οικοδόμησε, στη συνέχεια– εκμεταλλεύτηκε ο ξένος παράγοντας.

Η μετεμφυλιακή Ελλάδα υπήρξε μια δυστυχημένη εσωστρεφής χώρα. Μια θλιμμένη χώρα. Μια εξαπατημένη από Ανατολή και Δύση χώρα, μια πρώιμη μπανανία που έπνιγε τον αρχαίο θυμό για την κατάντια της, σκοτώνοντας, ως άλλη Μήδεια, το ένα μετά το άλλο τα καλύτερα παιδιά της.

Έτσι, λίγο πριν από τη δικτατορία της 21ης Απριλίου, ο Έλληνας ζει στο αστυνομικό κράτος του Φόβου: ο μέσος δεξιός υπηρετεί τον κατασταλτικό φόβο, ο μέσος αριστερός αντιστέκεται στον φόβο ο δεξιός συντηρεί, υπό την προστατευτική σκιά του περιρρέοντος Φόβου, τα κεκτημένα του, αυτά που πείθεται ότι εξασφαλίζει – κάποτε μέσ' από ύποπτες συναλλαγές με την τοπική ή κρατική αρχή– επειδή πειθαρχεί τυφλά στην εξουσία της Πατρίδος και της Θρησκείας. Ο αριστερός, από την άλλη, ακόμη και όταν βρίσκεται στα ακρότατα όρια της οικονομικής και κοινωνικής του αντοχής, επιβιώνει, με τη σειρά του, χάρη στην ακλόνητη ιδεολογική του πίστη.

Ο φιλελεύθερος αστός ή ο δημοκράτης αγρότης που αισθάνεται ότι δεν ανήκει σε κάποιο από τα δύο σκέλη αυτού του αυστηρού σχήματος, είναι μια πολυτέλεια που δεν μπόρεσε να ανθήσει στην εμφυτευμένη από τον ξένο παράγοντα εμφυλιοπολεμική συνθήκη. Αυτή η ενδιάμεση κατηγορία, ωστόσο, στατιστικά αποτελούσε μια σιωπηλή πλειοψηφία συντηρητικού μικροαστισμού – εκείνου που δεν τολμούσε (ή δεν ήθελε) να πάρει ανοικτά θέση υπέρ καμίας πλευράς, αλλά που,

ως αστεϊρευτη δεξαμενή, υδροδοτούσε σταθερά και τα δύο στρατόπεδα. Πρόκειται για το λεγόμενο Κέντρο που ως κοινωνικό σώμα φυτοζωεί ανέκαθεν στην Ελλάδα υπό το σκιάχτρο του Φόβου. Γι' αυτό και, παρ' όλη την πρόσκαιρη αναλαμπή Γεωργίου Παπανδρέου, αυτός ο πολιτικός χώρος ουδέποτε ανέπτυξε μια πραγματική δυναμική της εξουσίας – σε οποιοδήποτε επίπεδο. Στην προδικτατορική Ελλάδα η λέξη «δημοκράτης» κατά κανόνα σημαίνει «αριστερός» και ερμηνεύεται αναλόγως σχεδόν από όλες τις παρατάξεις. Στην προδικτατορική Ελλάδα ο αριστερός είναι πρωτίστως αντιδεξιός, ο δεξιός είναι πρωτίστως αντικομμουνιστής.

Η επτάχρονη δικτατορία, καθώς ήταν φυσικό, όξυνε αυτά τα στερεότυπα αλλά ταυτόχρονα διεύρυνε την ιδέα ενός ευρέως δημοκρατικού μετώπου· ιδέα που τα πρώτα της σπέρματα εντοπίζονται στις μαζικές κινητοποιήσεις της δεκαετίας του '50 για το Κυπριακό, ενώ η κορύφωσή της ταυτίζεται με τα Ιουλιανά του '65. Αυτή η ιδέα, μεταπολιτευτικά, συγκρότησε το συμβολικό κεφάλαιο στο οποίο επένδυσε με επιτυχία το ΠΑΣΟΚ. Ωστόσο, η μεταπολιτευτική δημοκρατία, έστω και στην παγκοσμιοποιημένη τηλεοπτική της εκδοχή, έστω και μετά τριάντα τόσα χρόνια, δεν κατάφερε να ξεπεράσει πολλά από τα ιδεολογικά στερεότυπα από τα οποία συγκροτήθηκε. Ακόμα.

Το τραύμα που άφησε εκείνη η εποχή είναι βαθύ. Δεν έχει ακόμα επουλωθεί. Αυτά τα πρόσωπα στις φωτογραφίες του τόμου, αυτές οι θολές σκιές του εμφύλιου παρελθόντος ακόμα στοιχειώνουν τη συλλογική συνείδηση αυτής της χώρας. Οι μικροπολιτικές διαμάχες για το βιβλίο με το οποίο θα διδάσκονται την Ιστορία τα παιδιά στο δημοτικό σχολείο, εν έτει 2007, είναι χαρακτηριστικές μιας χώρας δυστυχημένης, μιας χώρας που οι πολίτες της δεν έχουν ακόμη καταφέρει να συμφωνήσουν στην Ιδέα που έχουν για τον ίδιο τους τον –διχασμένο– εαυτό.

Διότι η ιδεολογημένη χώρα με το όνομα «Ελλάς» –αλίμονο!– δεν επιτρέπει στον εαυτό της να υπάρχουν δύο και τρεις πλευρές στην Ιστορία. Σε όλο το εύρος των κομματικών της επιλογών –με ελάχιστες μεμονωμένες εξαιρέσεις, ανεξάρτητες από κομματικές επιλογές– η όποια στάση της πολιτικής εξουσίας παραμένει στάση ανεπανόρθωτα τραυματισμένου παιδιού: μονολιθική, φοβισμένη και φοβική, ψευδοηρωική, ψευδοπατριωτική, απλώς ψεύτικη.

Οι φωτογραφίες που συγκεντρώθηκαν στον παρόντα τόμο είναι πολύτιμες ακριβώς γι' αυτό: επειδή προδίδουν το αρχαίο εμφύλιο τραύμα. Όλες ανεξαιρέτως οι φωτογραφίες. Ό,τι κι αν απεικονίζουν απ' αυτή την τραγική εποχή. Για όποιον φυσικά δεν φοβάται να διαβάσει τα πρόσωπα, τις χειρονομίες, το παρελθόν και, εν τέλει, την Ιστορία του.

Εικόνες μιας Άλλης Ελλάδας

Με οδηγό το πολύτιμο φωτογραφικό αρχείο του Κωνσταντίνου Μεγαλοκονόμου (και χάρη στην εποικοδομητική, διαρκή συνεργασία με την κυρία Νικία Μεγαλοκονόμου) είμαστε σε θέση να παρακολουθήσουμε από πολύ κοντά πρόσωπα και πράγματα αυτής της σκληρής περιόδου. Ο Κωνσταντίνος Μεγαλοκονόμου συνόδευε με τις φωτογραφίες του το καθημερινό πολιτικό ρεπορτάζ για τις εφημερίδες. Ωστόσο δεν περιορίστηκε στην απλή επικαιρική καταγραφή που απαιτούσε η δουλειά του. Στο αρχείο του ανακαλύπτει κανείς εξαιρετικά ενδιαφέρουσες φωτογραφίες που εικονογραφούν λεπτομέρειες και πρόσωπα λιγότερο αναγκαία για την τότε επικαιρότητα, πολύ διαφωτιστικά όμως για την Ιστορία, για τη δική μας ματιά στην εποχή.

Σ' αυτές τις φωτογραφίες άγνωστα πρόσωπα αναδύονται από την καθημερινότητα μιας χώρας που βίωνε τη βίαιη καταστολή ως μέσο κοινωνικής συνοχής και την πελατειακή σχέση ως μορφή κοινωνικής αντίληψης· πρόσωπα που έζησαν στο περιθώριο των «μεγάλων» γεγονότων επιχειρώντας να δώσουν νόημα στη μικρή ζωή τους, πρόσωπα που εργάστηκαν πολύ σκληρά για να αντιμετωπίσουν τη δεινή συνθήκη μιας Πολιτείας που προκλητικά αδιαφορούσε για την καθημερινότητα, την ποιότητα ζωής του μέσου πολίτη. Πρόσωπα της ανέχειας αλλά και της δύναμης για τη ζωή, με ρυτιδιασμένα χέρια και πρόσωπα· πρόσωπα σκαμμένα πολύ νωρίς από τις έγνοιες, πολύ γρήγορα γερασμένα, κουρασμένα, πικραμένα. Πρόσωπα ωστόσο αγέρωχα, υπερήφανα, που δένονται με τον διπλανό τους, με τον γείτονα, με τον συνάδελφό τους στη δουλειά, μέσ' από την κοινή μοίρα αυτής της ταλαιπωρημένης χώρας· μιας χώρας που τους κατοίκους της εξουθένωσε περισσότερο κι από τους δύο πολέμους, περισσότερο κι από τον Εμφύλιο, περισσότερο κι από την Κορέα, η συμβιβαστική, περίπου υποτακτική στάση των Κυβερνήσεών της και του εγκάθετου Παλατιού στις εκάστοτε αυθαίρετες απαιτήσεις των Ξένων.

Σ' αυτή τη χώρα ο πολίτης μίσησε το Κράτος κιόλας από τη δημιουργία του. Επειδή

το Κράτος δημιουργήθηκε εξ αρχής ως όργανο υποταγής της λαϊκής βούλησης στην εκάστοτε εξουσία και όχι ως όργανο κοινωνικής συνοχής.

Στη μετεμφυλιακή περίοδο το –στρατοκρατικό-αστυνομικό– Κράτος υπήρξε, περισσότερο από ποτέ, ο εχθρός του Πολίτη. Οι ατομικές ελευθερίες στην Ελλάδα της εποχής υπήρξαν μια πολύ ακριβή υπόθεση. Χιλιάδες άνθρωποι φυλακίστηκαν και σκοτώθηκαν, χιλιάδες βασανίστηκαν και κακοποιήθηκαν, χιλιάδες άνθρωποι μίσησαν ο ένας τον άλλον, εκατομμύρια άνθρωποι έζησαν με ύστατο μέτρο των αξιών της καθημερινότητάς τους τον Φόβο.

Αυτό το λεύκωμα επιχειρεί να απεικονίσει αυτή την Άλλη Ελλάδα της καθημερινότητας που, παρά και ενάντια στη συνθήκη του Φόβου, συνεχίζει να οικοδομεί το μέλλον της καθημερινότητας που, ορισμένες φορές, μοιάζει περίπου να αδιαφορεί για τη σκληρότητα που της επιφυλάσσει η εκάστοτε πολιτική συνθήκη της χώρας.

Οι φωτογραφίες είναι ένα είδος ρωγμές στον χρόνο. Μέσα εκεί επικάθεται η μνήμη. Κοιτάζοντας, για παράδειγμα, προσεκτικά τα πρόσωπα σε μια φωτογραφία επισήμων, ας πούμε σε κάποια από τα συχνότατα εγκαίνια καραμανλικού έργου της εποχής, τώρα που το γεγονός έχει ξεφτίσει στον χρόνο, διαπιστώνουμε να επικάθεται μια λεπτή αύρα, ως αποτύπωμα της τότε κοινωνίας· μια αύρα που διαπερνά τα χαμηλωμένα μάτια του φόβου ή τα υπεροπτικά της αλαζονείας, το άτεγκτο βλέμμα της αρπακτικότητας ή το δειλιασμένο της ανέχειας· κι ακόμα, τη χυδαία επίδειξη της εξουσίας, τα φερσίματα των καθ' υπόδειξιν ρόλων, που προδίδουν οι παγωμένες στον χρόνο κινήσεις, τις μεταμφιέσεις που επιχειρούν να καλύψουν ύποπτες διαθέσεις, τα σκηνικά που πλαισιώνουν με συμβολική αξία τους θιάσους των πολιτικών κ.λπ. κ.λπ. Μία φωτογραφία δεν αξίζει πάντα χίλιες λέξεις. Ακόμα και μια φωτογραφία επιλεγμένη μέσα από χιλιάδες αρνητικά, από το σπουδαίο αρχείο του Κ. Μεγαλοκονόμου, όπως αυτές που παραθέτουμε εδώ. Αυτή είναι μια διαδεδομένη πλάνη. Μία φωτογραφία αξίζει όσο το νόημα που της αποδίδει ο κάθε αναγνώστης. Είτε μένει άφωνος εμπρός της, είτε καταγράφει το περιεχόμενό της με χιλιάδες λέξεις, η ερμηνεία της φωτογραφίας είναι ζήτημα του παρατηρητή της. Όπως δηλαδή συμβαίνει και με την πρόσληψη ενός οποιουδήποτε λογοτεχνικού έργου. Ο αναγνώστης έχει τον πρώτο και τελευταίο ρόλο στη διαρκώς «προστιθέμενη» αξία του βιβλίου.